

սոցա՝ սկսայ զիւս հնարից որոնել՝ որ ըզ-
վախճանական դարար կենաց իմոց սստ
ունիլ կարացից: Վանգի ի կողմանցն՝ Վլ-
րիմու, ուր առաքեալ է յառաջագոյն,
զվաթսուն և երկու ընտիր ձեռագիր մա-
տեանս՝ ընդ ութն ձեռնասուն որդւոց ի-
մոց, առ վեհագնեայ Աղայ Յովակիմի Հա-
մալսարանն ի Մոսկով: Իւլ զմնացեալ
հարիւր, քսան և հինգ զուպեալ և զձե-
ռագիր մատեանսն, զորս բերեալ էի ընդ
իս ի Վլրիմու յԼջմիածին: Իւլ տեսանե-
լովն իմ, թէ՛ հեռացեալ է ի սուրբ Լջմի-
ածնայ նախահոգութիւն, զորոց եթէ յա-
ջողեցէ Տէր՝ յատուկ յանձնական պատ-
մութեան իմում ունիմ պարագայիւք զը-
բել, աստ միայն զհարկաւորսն տեղւոյս
ծանուցից:

Բարեւոք համարեցայ, թէ՛ զգրեանսն
իմ և թէ զայլ ինչս հասուցանել ի Սէ-
վան, իբր ի գանձարան Աստուծոյ, վասն-
որոյ յանցեալ թիւ 1829. ՌՄՀԸ. Նո-
յեմբերի մէկ. հանդերձ ցուցական տու-
քեցի զմատեանսն իմ աստ ի Սէվան, որ
ի կարգս տումարագրութեան սոյն օրա-
գրութեանս, ունիմք ըստ կերպին գրել:
Բայց մեր տակաւին մնացեալ յանդամակ-
ցութեան Որնօդականացն Լջմիածնի, հա-
գեւ յայս թիւ փետր. 25. ելեալ յանդա-
մակցութենէ նոցա, գնացի նախ ի սուրբ
Խորվիրապ, և ապա յուլիս ամսոյ մէկն
1830 ՌՄՀԹ. եկի ի Սէվան ամենայն աղ-
իւիւք և ունեցելովք իմովք, և մէկ հարա-
զատ սպասաւոր Լւդոկիացի Յովհաննէս
Պետրոսեանիւ:

Իւլ աստ յորդորական առարկութեամբ
նախաջիշեալ սրբակրօն Յովհաննէս Առաջ-
նորդի, հարկեցայ՝ զանցսն սուրբ Անապա-

տիս ի գիր արձանացուցանել, ընդ նոսին
և զմշտնջենական յիշատակին, աստ յօ-
րագրութեանս կարեւոր պարագայիւք ցու-
ցանել, զի թէ՛ նիւթականքն ըստ հորով-
ման ժամանակաց անհետացին, գոնէ ջեր-
մեռանդ մատուցողաց եռանդքն առ Աստ-
ուած՝ անշիջանելի գոլոյ նշանքն աստ եր-
կելով, և այլոց ապագայ բարեպաշտից ա-
ռատաձեռնութեան յորդորք լինիցին:

Վասնորոյ արժան համարեցաք՝ յետ
այսորիկ զյիշատակելին դասաւորել կար-
գաւ, նախ զԼիկեղեցական սրբութիւնսն,
երկրորդ՝ զանօթսն: Իւրրորդ՝ զանշարժ
կայից զյիշատակին ամրական գրոց օրի-
նակօքն: Իւլ չորրորդ՝ զմատեանսն յատ-
կութեամբ, համարադրովք և մատուցո-
ղաց անուամբքն:

Իսկ զմնացեալ վաղանցիկ շարժական
յիշատակին, յայլում օրագրութեան
կարգադրեալ եմք ի գրել, նոյնպէս զտա-
րեկան զել և զմուտան, որք ո՛չ գոյին մին-
չեցայժմ:

ԳՎՈՒԽ ԺԸ

ՍԵՐԵՆԻՆԻ ԵՎ ԱՆՈՒԹ ԵՎԷՆԻՆ՝ ԿՈՒՐԵ
ՆԱԿԱԿԻՆ, ԸՆ ԿՈՒՐԵ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԻՅԵՆ:

Նախ յաւուրս սրբոյն Մաշտոցի, յամի
Տեառն 874. և Հայոց ՅԳԻ, Աշոտ իշ-
խանաց Իշխանն գայ յուլիս սուրբ Անա-
պատիս, և ի վայելս օրհնութեան սրբոյն
Մաշտոցի, բացի վեց զիւղիցն ի ժառան-
գութիւն աղօթաւորաց շնորհելոյն, որպէս
ի տեղւոյ իւրում յիշեցաք. այլ և՛ ըստ
վկայութեան Վուկաս վարդապետի յօրի-
նօղի զհին Հայաստանն, շնորհէ սոյն իշ-

խանաց Իշխան զփրկական նշան Աստուածընկալ խաչին Աէվանու Անապատին, որ է առաջին պրոյդ, ձիւր և պարզե երկնառաք, որոյ շնորհօքն պահպանեն մենակեացքն յամենայն փորձութեանց զիւական շնչմանց:

Երկրորդ՝ որ հնազոյն աւանդութեամբ հռչակեալ կայ յազգ մեր վասն Թադէոս Առաքելոյն, թէ, զերկաթեայ տաշտն այն, յորում սուրբ Աստուածածինն՝ ըստ մայրական խնամոց սովորութեանն՝ լուանայր զերեխայացեալն զՔրիստոս, զնոյն տաշտն երեք Խաչ իւր ձեռամբն կազմեալ է Առաքեալն Թադէոս, յորոց զմինն նուաստ պատմաբանս՝ յերկրին Ռուսաստանեայց, ի դուբնին (ի նահանգին) Խէրսօնու ի Գրիգորիպօլ Հայոց քաղաք, ուր ես ինքս կացեալ եմ յաջորդ 16 տարի, և վայելի յիւրաքանչիւր տարի ի կայսերէն յանուն նոյն Գրիգորիպօլ քաղաքի վանուցն երեքական հարիւր ուսուրի ուսնիս: Յիշեալ զմի սուրբ նշանն անդ տեսեալ, երկրպագեալ, և յատնի հրաշքն եմ ականատեսս վկայ, ընդ իսներկայ Եփրեմ Աթողիկոսն և Ներսէս Արքեպիսկոպոսն Աշտարակեցի որ ի 1808 թուականին Փրկչի գտանելով և նոցա անդ ի Գրիգորիպօլ, և զօրքն Ռուսոց գնային ի պատերազմք ի վերայ Օսմանցւոց, յիշեալ Աթողիկոսն առեալ զնոյն երկաթեայ սուրբ նշանն, ի ձեռին և նովին օրհնեաց զզօրապետն և զզօրսն, որք անցանէին ի քաղաքէն Գրիգորուպօլու:

Առ այն սուրբ նշան, յերկրէն Մոլտովայի մերազնեալք ի Տուպասար ասացեալ տեղին 24. կամ երբեմն 16 հատ քսան և չորս և տասն և վեց օր քառանթին պահելով՝ մեծ աւ ջերմեռանդութեամբ դան

յուխտ և յերկրպագութիւն, բազումք ժամանեալ բաղձանաց իւրեանց, վերադառնան ուրախութեամբ: Որպէս և Հրէայան դամալոյծ մի յաւուրս իմ եկեալ, մերով հրամանաւ մտեալ յեկեղեցին, զգիշերն օթագայեալ, յերկրորդ աւուրն զկնի Սրբոյ պատարագի յերեսի քալ արտասուօք մատուցեալ երկրպագեալ հրէայն, և ի խաչալուայիցն օծեալ համեալ զանդամն իւր, նոյն ժամայն ակնիւրե յեկեղեցին գտելոցս, սկսան շարժել երակքն և անդաքն, վասնորոյ հաւատացեալ նոյն հրէայն մկրտեցաւ, կնաւ, և երկու արու, տասն, և տասն և երկու ամեայ զաւակօքն, բոլորովին հոգւով և մարմնով առողջացեալք, փառաւորելով զԱստուած և ըղհհրաշագործ Սուրբ Նշանն նորին՝ գնացին ուրախութեամբ յերկիր իւրեանց ի Վիշնով քաղաք, ուր այժմ Ներսէս Սըրբազանն է Առաջնորդ:

Այն Սուրբ Նշան հռչակի այսպէս, թէ ի ցրուիւ Անի քաղաքին, բնակիչքն՝ որք ի Ղաիմ, ի Ահհաստան և ի Մօլտաւիայ սփռեցան, ի կողմն Վիլիու գնացող հայոց քահանայք, աթոռակալք և Երեսփոխանք, զհետ իւրեանց տարեալ են ի Վիլի քաղաք, և վինի անցանել Հայոցն այնոցիկ ի սահմանս Ռուսաց յաւուրս Յովսէփ Արքեպիսկոպոսին Արղութեանց, տարեալ են և զՍուրբ Նշանն զայն ընդ ինքեանս ի Գրիգորիպօլ, ուր շինեալ զնոր քաղաք և զեկեղեցիս, եղեալ են յԱւագ եկեղեցին Եկատարինեայ:

Ենունաճք Սուրբ Խաչին է պարզ թխագոյն երկաթ, կէս Ռուսաց կանգնաչափ, առանց այլ ինչ զարդարանաց. ձեակերպութեամբն յարե նման աստ ի Աէ-

վան գտանեցեալ Սուրբ Նշանին, բաց յականց սորին, զի նա զոչինչ զարդս ունի յինքեան, բայց ժողովուրդք զտուփ նորին զարմանալի ճարտարութեամբ, գեղեցիկ յօրինուածովք, սատաֆապատ արարեալ են. ամենայն վերապատուութեամբ պահպանեն զնա ի մէջ Նկեղեցւոյն, ի Սեղան սրբութեան, որպէս աստ ի Սէվան ունին ի Սուրբ Աեղանոջն:

Երդ լինելով իմ բազդաւոր, որպէս ի վերանդր գրեցաւ, որ ի 1828 օրոս. ամսոյն գալով իմ աստ ջերմեռանդ կարօտիւ մատուցի զուխտ և զերկրպագութիւն իմ երկրորդ Սուրբ Նշանիս այսորիկ, յայնրմ օրէ մինչև ցայժմ հետաքննին եմ գիտել զուստն սորին և կամ թէ երրորդն արդեօք ուր իցէ այժմ: Այսն սորին, որ գտանի ի Սէվան, զայս ի հնագունից ընկալայ զծանօթութիւն, զոր գրեմ արդ:

Ի նախկին Ղուսաւորչէ մերմէ ի Խաղէոս Եռաբերլոյ ձեռակերտեալ յերից հըրաշալի յերկաթեայ խաչից և մինն որ աստ ի Սէվանէ, և կոչի Աթայ Սուրբ Իսա կամ Սուրբ Նշան, վասն ինեղոյ նորա երբեմն ի կողմն Գեղարքունւոյ ի Աթանուանեալ գեղջ, ընդ ձեռամբ իշխանի Աթ գեղջ, յորմէ ելանէ իշխանաձուկն:

Վանդի յաւանդիւ ասացեալ լինի, թէ երբեմն ի գաւառն Աթայ մահտարաժամ պատահեալ, Իշխան գեղջն խնդրանօք զՍուրբ Նշանն տարեալ է անդ, և զկնի ապաքինութեան ախտին, բռնի արգելեալ է ի գիւղն իւր Իշխանն զՍուրբ Նշանն, յերկար ժամանակ, որով կոչեցեալ է Աթայ Սուրբ Նշան, ապա առաջնորդ ժամանակին գնացեալ, իբր բռնի առեալ և բերեալ է ի Ղանս Արօնաւորաց:

Վարնեալ ի ժամանակս Շամախեցի էկոր Աթողիկոսի տարեալ են զայս Սուրբ Նշան յԱջմիածին, զի մի մնացէ ի միսթարութիւն ոլորմելի վասն Վրիստոսի կամաւոր աղքատացելոյն, որպէս սովորութիւն է Սուրբ Աջմիածնի կառավարչոյն զայլ վանօրայսն խափանել, զի մի միայն Աջմիածինն փայլեցի, ոչ թէ զըպութեամբ և խմաստից շնորհօք, այլ հարստութեամբ և սուրբ մասանց կուտակմամբն: Այսնորոյ զՍուրբ Ղուսաւորչայ Աջն ի Խոր Ախրապու՝ զՍուրբ Յակովբայ Աջն յԱրկուռուոյ, և զՍուրբ Գեղարդն ի բուն վանուց իւրոց, և զճիսիսիմեանց Սասունն ամրափակեալ են ի մէջ Աթոռոյն և զիսկ վանն նոցին, որպէս գերծիթս մրգապահաց թողեալ են անխնամ: Բայց սոյն Սուրբ Նշան շնորհիւ իւրով ինքնին ազատեալ է ի գերչաց իւրոց, քանզի յետ տանելոյ նոցա զսանդ, անկեալ ի մէջ գեղջ և Աթոռոյն զօրեղ մահտարաժամ մի, և երկուցեալ գերողացն առաքեն ի Փառաքար գիւղն զայս Սուրբ Նշան, և անդ սկսեալ մահտարաժամն, տեսլեամբ յայտնեալ ծերունւոյն միոյ, մինչ ոչ տարցեն զիս ի տեղե իմ, ուր կարօտքն իմ հսկեն անդադար, ոչ լինի դադարումն փորձութեան գաւառացն այսոցիկ: Օտերունին պատմելով բազմաց, վճռեն հանդիսաւոր պատուով, որպէս զտապանակն առաջին, բերեալ յանձնեն անապատաւորացն և ապա լինի զբաւ մարդածախութեանն այնմիկ:

Այլ առաւել քան զսոյն հրաշագործութիւնսն Սուրբ Նշանիս, աւացեալ է զկնի Միսթար Ապիսկոպոսի պատահել

դիպուածոց և ելուզակացն, որք ի պատառիլ սառինն ընկղմեցան որպէս կապար ի ծովն Աէվանու:

Ըստ պատմութեան ծերունի միաբան Նոստեցի Մկրտիչ վարդապետի, Բժնի զեղջ Տանուտէր Յօհանի որդի Վրիգորն անողջանալի ցաւով իրր հոգեւոր անկեալ ի մահձի, զայս Սուրբ Նշանն ի ներկայացուցանել հոգեւարք Վրիգորին, իսկ և իսկ ի յուշ իւր եկեալ, և յերկրորդի օրն ըզհետ վարդապետին յեկեղեցին Բժնեոյ դպրութիւն արարեալ ի ժամ պատարագին: Եւ զայս այսպիսիս հաւատարիմ պատմողք բազումք են, մեք թողաք հաւատով յուխտ և յերկրպագութիւն մատուցողաց, վասն զի ոչ հաւատն սպառն յաշխարհէ, և ոչ խաչի զօրութիւն, ընդ որում, եթէ՝ է, միշտ ներգործէ:

Մեզ միայն է անլուծանելի, թէ՛ արդեօք ուստի՞, երբ և ի ձեռն որոյ՝ այս Եստուածային գանձն եկեալ իցէ յարժանաւոր տուն և ի պատշաճ յարկ բնակութեան իւրոյ, ուր պաշտի արժանաւոր փառօք ի հարազատ սպասաւորաց իւրոց, որպէս արարիչն իւր՝ յանմարմին հրեշտակաց, և սա իրր յանմարմնացելոց միանձանց:

Հաւաստեալ ստուգեցաւ, զի երրորդ Խաչն ընկերակց սոցա, է ի սահմանս Հին՝ Նախիջևանայ, ի վանս Արնջակու Սուրբ Կարապետի, որոյ առաջնորդն է Մատթէոս Ապիսկոպոս՝ առ որ մնայ նուաւստութեան իմոյ կիրք հոգւոյ, մինչ ի գնալ յերկրպագութիւն և նմա:

Երրորդ՝ մասունք նշխարաց Արքայն Յովհաննու Մկրտչի, զետեղեալ ի մջ ականազարդ գեղեցիկ խաչի, և եղեալ ի մջ երկ-

փեղկեան արծաթեայ պատշաճ պահարանի:

Չորրորդ՝ մասունք նշխարաց մեծի առաքելոյն Պետրոսի, զետեղեալ ի խաչ զրակոնդիկոն, կամ կիտուածայօրինեալ՝ ակամբք զարդարեցելոյ:

Հինգերորդ՝ մասունք նշխարաց Արքայն Վէորգայ քաջամարտ զօրավարին, որ է զետեղեալ ի վերայ գեղեցիկ արծաթապատ Լւետարանի:

Վեցերորդ՝ երկու մասնատուփք արծաթեայ, յորոց միումն գոն երեք մասունք մանր նշխարաց Յովհաննու Մկրտչի:

Եօթներորդ՝ ի մջ Չիփիշի գեղեցիկ ձեռաց խաչի միոյ, մասն կենաց փայտի, ի գոյից՝ Եմասիոյ և Մարավանու Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսին Սերաստացւոյ, ինձ Մանուէլ վարդապետիս ժառանգութիւն ֆնացեալ՝ ընդ բոլոր զրեանց իմոց, և զայս Սուրբ Նշանն տեառնակիր ետու յիշատակ Աէվանու Սուրբ Ենապատին, ի 1830, Օգոս. 12. ձեռամբ հոգեւոր որդւոյ իմոյ՝ Գաւիթ Եսկօրիչ Սուրենովի Ղլիմեցւոյ:

Աւթերորդ՝ ևս նոյն Գաւիթ Սուրենովի անուամբ յիշատակ ետու՝ մէկ փոքր արծաթեայ տուփի մէջ զետեղեալ սրբոյն Վէորգայ մասն, հանդերձ մէկ արծաթեայ մասնատուփով, և արծաթեայ Մեռնի փոքր շէշով, որք և ի ցուցական ունին յայտնել:

Իններորդ՝ երկու ապանոս Գաւազան, փղոսկրեայ վիշապազլիովք, յիշեալ հանգուցեալ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի և իմ Մանուէլ վարդապետիս յիշատակքն աստ, և մէկ զերնոսեայ վիշապաձև գլուխ գաւազանի, չորս զարճոթ նոր

շուրջառք, և երկու շտապայ սեղան ծածկոց ի գալն իմ աստ ձեռալ կարել ետու նոյնպէս յիշատակ:

Ըստ որում ի գալն իմ աստ ի Սուրբ անապատն Աէվանու, սոյն ի ներքոյ նշանակեալ թիւ, Յուլիսի մէկէն, ոչ գտի զանցելոց պատմութիւնսն սոցա, ուրիք յօրագրութիւնսն գրեալ. առաջագրութեամբ ներկայառաջնորդ հեղաբարոյ Յովհաննէս վարդապետի՝ աշխատասիրեցաք ձեռամբ մեր գրել՝ մեզ կարեւոր եղեալսն մինչև աստ: Յետ այսորիկ յանձնեցաք նախայիշեալ Լնտօն շնորհունակ արեղային Տփիսիսցւոյ՝ գրել զանօթսն յետ Արբութեանց, զանշարժ կալուածոց զամրագիրսն, և ըզբոլոր մատենից զցուցական, ըստ իմ կարգադրութեան:

Քանզի վասն ծերութեան և սկաւորութեան իմոյ, մնացելոցն ներումն խնդրեալ ի հարց և եղբարց՝ աստ աւար ուսմն արարի բանից իմոց:

Նստաւորացի Ժառանգ Սահմանէ
Վարդապետ Եւանու Աւետիսեան:
1830. Սեպ. 12.
Ի յանապատն Աէվանու:
(Սահմանէ Է յարգայն):

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ԶԻՄԵՆԿԻՆԻ
ԿԵԱՆՔԸ,
(Շարունակելով):
Բ.
ՄԱԼՈՐՈՒԹԻՒՆՔԸ.

Այժմ պէտք է, որ Յրանկլինի մոլորութեանց վրայ ևս հաշիւ տանք. թէ և ի բոլոր սրտէ զնա սիրելով կը ցանկայինք

անտես թողնել զանոնք, բայց ճշմարտութիւնն աւելի կը սիրենք, որին որ ամենքս հետեւելու պարտաւոր ենք: Բացի այդմանէ մեզ կը թուի, որ անխոհեմ վարուած կը լինէինք, եթէ Յրանկլինի պէս անձնաւորութիւնը մը միայն մի կողմէն դիտելու ուզենայինք: Լյս ազնիւ մարդս ճշմարտութեան լուսէն երկիւղ չունի, ուստի վստահ ենք, որ չը՛յայելով իր քանի մը թերութիւններուն, նա միշտ կիմանայ գրաւել հոգով իրեն համատիպ անձանց ուշադրութիւնը և բարի զգացմունք յարուցանել սոցա սրտի մէջ:

Ասկսենք հաշիւն առանց դանդաղելու և զիտենք, որ դժուար չի լինիլ, քանզի Յրանկլինի իր խոստովանութեամբ ևս մարդիկներուն շահ մը մատուցանելու համար՝ սխաշներն ինքն իր ձեռքով արդէն պարզ գրած է:

Ահրը պատմուած կերպիւ լրագրի համար գրելն առ ժամանակ շարունակելէն ետքը Յրանկլին վերջապէս յայտնեց եղբօրը, թէ ով էո անծանօթ հեղինակը: Այս իմանալով Զեմն թէ և փոխեց իր կոպիտ վարմունքը, սակայն կարճ միջոցէն յետոյ վերստին սկսաւ առաջուայ պէս բռնօրէն չարչարել զնա, այնպէս որ Բենիամին շատ անգամ հօր առջև գանգատելու ստիպուեցաւ և վերջապէս իր ճնշողական վիճակին աւելի երկար չամբերել չըկրնալով՝ վճռեց որպէս և իցէ ազատուելու եղբօր ձեռքէն: Բայց ինչպէս, պայմանագրի տակ ստորագրուողը միթէ ինքը չէ՞ր:

Այդ միջոցին լրագրի յօդուածներէն մին կառավարութեան տհաճութիւնը յարուց. Զեմն Յրանկլինի իբրեւ տնօրէն